

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри _____

Реєстраційний № _____
«__» _____ 20__ р.

**ПРОФІЛАКТИКА ВІКОВИХ ВІДХИЛЕНЬ У ПОВЕДІНЦІ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

студентки групи СП-м-17
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
освітньо-професійна програма «Соціально-
педагогічна робота з дітьми та молоддю»
Волохіної Ірини Сергіївни

Керівник: кандидат педагогічних наук,
ст. викладач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи
Василюк Тамара Григорівна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, _____,
розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)

Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету, Міністерство освіти і науки України.

Захист кваліфікаційної роботи відбудеться « » _____ 2022 року об _____ годині на засіданні екзаменаційної комісії з атестації здобувачів вищої освіти зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, освітньо-професійної програми «Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю».

Адреса: навчальний корпус № 4 Криворізького державного педагогічного університету, Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. Героїв АТО, буд. 79А.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук

Василюк Тамара Григорівна

ст. викладач кафедри соціальної педагогіки

і соціальної роботи Криворізького

державного педагогічного університету

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент

Размолотчикова Іванна Вікторівна

доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Криворізького державного педагогічного університету

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. У роботі вказано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зазначено експериментальну базу, особистий внесок і результати апробації кваліфікаційного дослідження. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ ( ).

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФІЛАКТИКИ ВІКОВИХ ВІДХИЛЕНЬ У ПОВЕДІНЦІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ	
1.1. Категоріально-поняттєвий апарат дослідження	10
1.2. Соціально-педагогічна та соціально-психологічна характеристика учнівської молоді в науковій літературі.....	18
1.3. Фактори виникнення девіацій у поведінці учнівської молоді ...	23
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ВІКОВИХ ВІДХИЛЕНЬ У ПОВЕДІНЦІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	
2.1 Аналіз закладу загальної середньої освіти.....	29
2.2. Особливості організації соціально-виховної роботи з профілактики вікових відхилень учнів.....	34
2.3. Розробка програми профілактики вікових відхилень учнів в умовах освітнього середовища.....	39
2.4. Методичні рекомендації щодо організації соціально-педагогічної роботи з профілактики вікових відхилень учнівської молоді.....	42
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	51

ВСТУП

Актуальність дослідження. Учнівська молодь – це категорія молодих людей, які активно готуються суспільством до засвоєння і виконання соціальних ролей, набуття професійних та культурних функцій. Учнівська молодь позначається не як хронологічний вік, а як соціальний статус особистості, тобто це молоді люди віком 14-18 років, куди входять старшокласники загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та студенти коледжів, ознакою учнівської молоді є набуття молодого людиною у цей період освіти, що може здійснюватися за різними напрямками. Саме в цей період учні намагаються самостійно організувати власне дозвілля, відбувається активна взаємодія з однолітками, налагодження міжособистісних відносин.

Трансформація сучасного українського суспільства та зміни національного суспільного устрою виявили недосконалість традиційної системи освіти. В сучасності виховання в умовах школи практично втратило свою ефективність, оскільки не здатне розкрити особливості морального розвитку молоді людини як окремої особи. Кожен учень це окрема особистість, яка має власне реагування на поставлені вимоги або проблеми, власний набір дій в непередбачених обставинах, що проявляється в активній, пасивній ролі або бездіяльності.

Поведінкою індивідів у суспільстві керують два фактори — зовнішній і внутрішній. До зовнішніх факторів відносяться соціальні, групові та індивідуальні норми і цінності, за якими оцінюється індивідуальна поведінка. Внутрішні фактори включають ціннісну орієнтацію та ставлення, власні мотиви особистості, що лежать в основі культури та поведінки індивіда. У результаті взаємодії зовнішнього та внутрішнього факторів визначається поведінка людини, яка класифікується як та, що не суперечить загальноприйнятим нормам вчинків у суспільстві, тобто позитивна, або та, що не збігається з суспільними правилами або порушує їх, тобто негативна.

Питанню вивчення загальних проблем поведінки особистості присвячено праці Л.Божович, Л.Виготського, М.Дубініна, Б.Ломова, Л.Славіної, С.Рубінштейна, В.Крижка, Є.Павлютенкова.

Одне з перших визначень поняття «молодь» дано в 1968 р. соціологом В. Лісовським: «Молодь – покоління людей, що проходять стадію соціалізації, засвоюють, а в певному віці вже засвоїли, освітні, професійні, культурні і інші соціальні функції. Залежно від конкретних історичних умов вікові критерії молоді можуть коливатися від 16 до 35 років».

Наступне більш повне визначення поняття «молодь» було дано соціологом І. Коном: «Молодь – соціально-демографічна група, що виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального положення і обумовлених тим чи іншим складом соціально-психологічних властивостей».

Отже, молодь – це суспільно диференційована, соціально-демографічна спільнота, якій притаманні специфічні фізіологічні, психологічні, пізнавальні, культурно-освітні властивості, що характеризують її соціальне дозрівання, як здійснення самовиразу її внутрішніх сутнісних сил і соціальних якостей.

Молодість, як певна фаза, етапу життєвого циклу, залежить від суспільного устрою, культури і властивих даному суспільству закономірностей соціалізації».

В науковій літературі є дуже багато тлумачень цього поняття, безліч підходів, традиційним є стратифікаційний підхід, при якому молодь визначається як особлива соціально-демографічна група, обмежена віковими рамками, специфічними соціальними ролями, статусом і соціальними позиціями.

Сьогодні молодіжна політика визнана пріоритетним вектором діяльності держави від самого початку існування незалежної України. Було ухвалено державні соціальні цільові програми «Молодь України», затверджено Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року, удосконалено державне фінансування проектів молодіжних

організацій тощо. При цьому дедалі більше унаочнювався розрив між українськими підходами й підходами представників міжнародних інституцій та провідних зарубіжних демократичних країн до концептуального визначення молодіжної політики та її головних інструментів.

Найсуттєвіші зрушення в реформуванні молодіжної сфери сучасної України відбулися у сферах діяльності молодіжних центрів (ухвалення типових положень про молодіжний центр та наглядову раду, запровадження Національного знаку якості, внесення змін до Бюджетного кодексу щодо фінансування молодіжних центрів з місцевих бюджетів), визначенні та удосконаленні професійних обов'язків молодіжних працівників (успішний досвід реалізації між секторної багаторівневої програми «Молодіжний працівник»).

У своїх працях молодіжній політиці загалом та деяким аспектам соціального становлення та розвитку молоді приділяли увагу О. Артюх, Є. Бородін, О. Валецький, А. Васильєв, О. Вишняк, Т. Гладка, М. Головатий, В. Головенько, А. Горшкова, А. Камінський, А. Карнаух, О. Корнієвський, Л. Кривачук, Н. Метьолкіна, Н. Некрутенко, С. Ничипоренко, В. Омельчук, В. Орлов, І. Парубчак, М. Перепилиця, В. Пилипенко, С. Приходько, В. Ребкало, О. Соболев, Р. Сторожук, Н. Черниш, П. Шестопапов, О. Штанська, О. Яременко та інші.

Питання відхилень у поведінці учнівської молоді є досі актуальним. Внаслідок відхилень від нормальної поведінки відбувається погіршення стану життєдіяльності учня, міжособистісної взаємодії, ускладнення спілкування з дорослими в умовах освітнього середовища. Прояви соціально неприйнятної поведінки найбільше спостерігаються в період старшого шкільного віку або, як ще називають, період раннього юнацтва. У цьому віці учні найбільше піддаються зовнішньому впливу та дуже чутливі до критики власної діяльності або думки.

Прояви відхилень у поведінці в старшокласників все більше шокують своєю жорстокістю, проявами морального або фізичного насильства в

учнівському середовищі. Подолати девіації у поведінці значно складніше аніж завдати їхній появі, тому важливою та все більш актуальною є необхідність проведення профілактичної роботи в освітньому середовищі через складання програм профілактики вікових відхилень учнівської молоді та моніторингу її ефективності.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати особливості вікових відхилень учнівської молоді та розробити програму профілактики означеного феномену в умовах шкільного освітнього середовища.

Задля досягнення поставленої мети, потребують розв'язання такі **завдання дослідження:**

1. Визначити сутність понять «учнівська молодь», «соціально неприйнятна поведінка», «поведінкові відхилення», «соціалізація», «освітнє середовище», «девіація», «заклад загальної середньої освіти».

2. З'ясувати особливості вікових відхилень учнівської молоді в умовах освітнього середовища.

3. Розробити програму профілактики вікових відхилень учнівської молоді в умовах освітнього середовища.

4. Дослідити особливості профілактики відхилень у поведінці учнів.

Об'єкт дослідження: соціально-педагогічна профілактика.

Предмет дослідження: програма профілактики вікових відхилень учнівської молоді в умовах освітнього середовища

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні про те, що профілактика вікових відхилень учнівської молоді в умовах освітнього середовища буде ефективна за таких умов:

- систематичне проведення відбору актуальних проблем учнів з метою виявлення у них загрозованих поведінкових нахилів;

- врахування вікових, соціальних, психологічних та інших особливостей учнів;

- регулярне підвищення професійної компетентності педагогічних працівників закладу освіти;

- впровадження інноваційних технологій роботи з молоддю;
- створення позитивного середовища підкріплення після проведення профілактичних заходів.

Методи дослідження.

Загальнонаукові: аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення;

соціологічні методи: анкетування, тестування.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що результати дослідної роботи, зокрема програму профілактики вікових відхилень у поведінці учнівської молоді в умовах освітнього середовища, може бути використана у роботі закладів загальної середньої освіти.

Апробація результатів дослідження. Проміжні результати дослідження представлено однією друкованою працею:

1) Волохіна І.С., Талаш І.О. Профілактика вікових відхилень у поведінці учнівської молоді в умовах освітнього середовища.

Експериментальною базою дослідження було обрано Криворізьку гімназію № 90.

Структура й обсяг дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ ВІКОВИХ ВІДХИЛЕНЬ У ПОВЕДІНЦІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

1.1. Категоріально-поняттєвий апарат дослідження

Українське освітнє законодавство базується на Конституції України, ніхто не може бути обмежений у можливості на здобуття освіти, адже це регульовано правом на освіту кожного громадянина України. Держава здійснює соціальний захист осіб, що навчаються, незалежно від форм їх навчання і типів закладу, де вони навчаються.

Засадами державної політики у сфері освіти є:

- забезпечення рівності прав та обов'язків, закладів освіти, незалежно від їх типу;
- забезпечення якості освіти;
- забезпечення рівного доступу до освіти незалежно від будь-яких обставин та ознак;
- сприяння навчанню упродовж життя;
- відповідальність та підзвітність

Основними принципами освіти в Україні є:

- гуманізм;
- невторчання політичних партій, релігійних організацій в освітній процес;
- науковість освіти;
- поєднувати з наукою і виробництвом;
- єдність і наступність системи освіти;
- свобода у виборі форма здобуття і видів освіти;
- навчання впродовж життя;
- академічна доброчесність;

- академічна свобода;
- єдність виховання, навчання та розвитку

Структура освіти включає:

- дошкільну освіту;
- середню освіту;
- позашкільну освіту;
- професійну освіту;
- вищу освіту;
- післядипломну освіту;
- самоосвіту

Держава підтримує, визнає та заохочує такі види освіти:

- формальна освіта (здійснюється за освітніми програмами визначеними Законами України та іншими нормативними актами; здобувається у закладах освіти, які мають ліцензію на здійснення освітньої діяльності);
- неформальна освіта (організована освіта з метою здобуття нових знань, умінь та інших компетентностей, що не передбачає здобуття визнаних державою кваліфікацій за рівням освіти та отримання документа про освіту, встановленого законодавством України;
- інформальна або самоосвіта (неофіційна, самоорганізована або спонтанна освіта, що відбувається під час цілеспрямованої або нецілеспрямованої позанавчальної щоденної діяльності, пов'язаної з роботою, родиною тощо та не передбачає інституціолізованих форм

Існує велика кількість визначень і формулювань поняття «освіта». Розгляд зародження цього поняття було вироблено в кінці XVIIIст. Під впливом І. Гете, І. Г. Песталоцці і неогуманістів (воно мало значення загального духовного процесу формування людини). Тривалий час поняття «освіта» ототожнювали з поняття «виховання». Пізніше воно набуває

специфічного термінологічного значення, яке пов'язується з навчанням, позначаючи його формувальний вплив на особистість [1].

Розуміння освіти як процесу, що спрямоване на показ наступним поколінням соціально-значущого й культурно-історичного досвіду (В. Ледньов), як процесу і результату засвоєння індивідом умінь, навичок, знань а також морально-естетичної культури (С. Гончаренко), як цілеспрямованого процесу виховання і навчання в інтересах людини, суспільства й держави (Закон України «Про освіту») перейшло до нових характеристик поняття «освіта». На сьогодні освіта розглядається як засвоєння особою узагальненого соціального досвіду, норм та цінностей під дією зовнішнього впливу, це сфера соціального життя людини, неперервний розвиток індивіда, суспільства та людської цивілізації загалом. Освіта, як соціальнокультурний інститут відображає єдність навчання, виховання, розвитку та саморозвитку особистості, що сприяє функціонуванню та вдосконаленню суспільства [2].

Рис. 1.1. Роль освіти в житті людини

Різним аспектам проблеми взаємодії людини та середовища, його значущості для розвитку особистості присвячені дослідження А. Бандури, Р. Бейкера, П. Белла, Л. Виготського, П. Гампа, Г. Ковальова, О. Кононко, К. Левіна, В. Рибалки, Дж. Роттера, С. Рубінштейна, Д. Стоколса, Е. Толмена, М. Хейдметса, М. Черноушека, Г. Щедровицького, В. Ясвіна, та ін.

У розробках вчених розкрито сутність поняття «освітнє середовище» (Є. Бондаревська, А. Лукіна, В. Веснін, Л. Кепачевська, І. Левицька, І.

Улановська), «освітньо-виховне середовище» (Л. Буєва, Ю. Мануйлов, Л. Новикова, Н. Селиванова, В. Петрівський, І. Якиманська, В. Ясвін), «творче освітнє середовище» (О. Гуменюк, Г. Любимова, К. Приходченко, В. Ясвін).

Термін «середовище» є міждисциплінарним і одним із центральних у багатьох наукових галузях: філософії, соціології, педагогіці, соціальній психології, соціальній педагогіці. Під поняттям «середовище» розуміється сукупність природних і соціальних умов, у яких протікає життєдіяльність людини [3].

На думку М. Братко освітнє середовище – це загальний, сукупний, об'єднаний, інтегральний, цілісний чинник розвитку і становлення особистості, що відіграє значну роль у модифікації її поведінки, яка розгортається внаслідок запланованих і незапланованих впливів середовища, взаємодії особистості з його складовими [4].

У перекладі з англійської *environment* і французької *environnement* середовище розуміється як оточення, оточуюче середовище; навколишнє середовище, зовнішні чинники.

Слово «середовище» згідно з «Словником української мови» трактується як:

- сукупність природних умов, у яких проходить життєдіяльність якого-небудь організму;
- соціально-побутові умови, у яких проходить життя людини;
- оточення [5].

Єдиної класифікації освітніх середовищ немає. Часто критерієм освітніх середовищ обирають рівні освіти: освітнє середовище дошкільного закладу, школи, професійно-технічного закладу, вищого навчального закладу. Педагогічні критерії середовищ: навчальне середовище, виховне середовище, розвивальне середовище.

Теорія колективу А. Макаренка, розглядає середовище як спеціально організований, цілеспрямований навчально-виховний процес педагога з вихованцями, тобто взаємодія особистості з середовищем.

Освітнє середовище сучасності це система виховання і навчання, що об'єднує теорію вільного виховання Ж.-Ж. Руссо, дуалістичний світогляд Дж. Локка, образ освітнього середовища Я. А. Коменського зі забезпеченням гармонійного розвитку Й. Г. Песталоцці.

І. Андрощук вважає, що сутністю взаємодії є прямий або непрямий вплив суб'єктів освітнього процесу один на одного, що породжує їх взаємний зв'язок. Найважливішою характеристикою особистісної сторони педагогічної взаємодії є можливість впливати один на одного і виробляти реальні перетворення не тільки в пізнавальній, емоційно-вольовій, але й особистісних сферах [6].

Учнівська молодь – є складовою частиною суспільної групи «молодь» та виступає як об'єкт освітнього процесу, охоплює період старшого шкільного віку або період ранньої юності (вікові межі 14-17 років). Соціально значущою рисою учнівської молоді є прагнення до самостійності та дорослого життя.

Вік – це конкретний, відносно обмежений у часі рівень психологічного розвитку, який характеризується сукупністю закономірних фізіологічних і психологічних змін, що не пов'язані з індивідуальними відмінностями між людьми, загальними для всіх нормальних людей. Вікові психологічні властивості зумовлені конкретно-історичними умовами в яких розвивається людина, спадковістю і характером виховання, особливостями діяльності і спілкування індивіда.

Як в родині або суспільстві так і в школі існують певні соціальні очікування, загальноприйняті норми та правила поведінки. Порушення встановлених моральних або правових норм визначається як відхилення у поведінці від прийнятих у суспільстві стандартів, що супроводжується погіршенням реакцій індивіда на зовнішні впливи, психічного стану, а також негативно впливають на розвиток особистості. Відхилення у поведінці призводять до дезадаптації людини в суспільстві, можливості неприйняття себе в зв'язку з виробленням неадекватних форм поведінки.

Соціальні норми є регуляторами наявних у соціумі суспільних відносин між людьми, організаціями, колективами, соціальними групами тощо. Цілісна, динамічна система соціальних норм є необхідною умовою життя людей, засобом громадського управління, організації та функціонування держави, забезпечення узгодженої взаємодії людей, прав людини, стимулювання зростання добробуту народу. Для регулювання соціальних норм кожне суспільство вводить соціальні обмеження (міфи, табу, релігійні догмати, традиції тощо), які взаємодоповнюють один одного, утворюючи надзвичайно ефективний регулятор людських учинків [7].

Проблема поведінки, що відхиляється від усталених у суспільстві норм (правових, соціокультурних, моральних) є однією із актуальних проблем психолого - педгогічної науки. У науковій літературі зустрічаються різні підходи до визначення поняття «відхилення поведінки» (відхилена поведінка, девіантна поведінка, проблемна поведінка, анормальна поведінка, асоціальна поведінка, ризикована поведінка та ін.).

Як уже зазначалося, основою взаємодії у суспільстві є норми, правила, закони згідно з якими воно функціонує та яких мають дотримуватися члени цього суспільства. Норми виступають основою будь-якої взаємодії, саме тому відхилення від них призводить до неоднозначної реакції суспільства, найчастіше негативної. Тож, поведінка людей, що суперечить встановленим у суспільстві нормам та правилам виступає як відхилена (девіантна) [8]

Поведінка з відхиленням є одним із проявів соціальної дезадаптації – порушення процесу активного пристосування індивіда до умов соціального середовища засобами взаємодії та спілкування. Девіанти – це люди з неадекватною соціалізацією, тобто такі, що недостатньо засвоїли цінності та соціальні норми суспільства, особливо в старшому шкільному віці [9].

Зазначимо, що відхилення від цієї норми в поведінці можна трактувати як позитивні і негативні. У разі позитивного відхилення воно є нестандартним. Особистість характеризується оригінальними, творчими ідеями. Соціальна значущість, загалом, демонструє успішний процес

соціалізації та грає активну роль у прогресі та розвитку суспільства. Негативні поведінкові упередження пов'язані з тим, що люди не навчаються позитивному соціальному досвіду, нездатні адаптуватися до моральних цінностей і норм соціально бажаної поведінки, хоча вона добре знає ці специфікації [10].

У науковій літературі дітей, яким притаманні відхилення поведінкових реакцій, називають по – різному: недисципліновані, педагогічно або соціально занедбані, важкі діти, важковиховувані, схильні до правопорушень, девіантні особистості тощо. Ці терміни найчастіше використовуються як синоніми [11].

Виникнення індивідуальної девіантності відбувається під соціальним впливом.

Основні фактори, що сприяють розвитку аномальної поведінки неповнолітніх, розрізняють зовнішні фактори та внутрішні фактори, а саме:

- біологічні фактори (виявляють наявність несприятливих фізіологічних або анатомічних особливостей організму дитини, що ускладнюють соціальну адаптацію: порушення роботи ферментної та гормональної систем організму, наслідки генетики (діти з інтелектуальними вадами, порушеннями мови, слуху чи зору, фізичними або неврологічними аномаліями), психофізіологічні (конфліктні ситуації, хімічне та радіаційне забруднення навколишнього середовища), фізіологічні (дефекти мовлення, зовнішній непривабливий вигляд, який викликає негативізм в оточуючих));
- соціальні чинники. До цих факторів відносяться соціальні процеси (економічна ситуація, національна політика, дегуманізація суспільства, роз'єднаність покоління, урбанізація, традиція, мода, засоби масової інформації тощо) і характеристика соціальних груп, у тому числі особистості неповнолітніх (расова приналежність, етнічні установки, субкультури та референтні групи);

- освітні фактори (недоліки в школі та батьківстві тощо), це залежить від віку та особливостей особистісного розвитку, що призводить до девіацій соціалізації дитини (байдуже ставлення вчителя до дитини, як виховують дітей у школі та вдома тощо). Рівень і спосіб життя сім'ї, психологічна атмосфера сім'ї, характер батьків, характер сімейних стосунків, стиль виховання, друг, друга половинка.
- соціально-психологічні чинники відхиленої поведінки неповнолітніх (несприятливі особливості взаємодії особистості зі своїм найближчим оточенням, що призводять до відсутності чи втрати психосоціальної ідентичності (повна-неповна сім'я, рівень і стиль життя сім'ї, психологічний клімат у сім'ї, особистості батьків, характер взаємовідносин у сім'ї, стиль сімейного виховання, друзі, інші значущі люди));
- індивідуально-психологічні чинники незначної девіантної поведінки. Насамперед глибинні причини та механізми, що ускладнюють їх процес соціалізації до цієї групи в першу чергу входить деформація сфери мотивації, несформовані або ослаблені моральні цінності (совість, відповідальність, чесність), домінують упереджені цінності, бажання бути незалежним від дорослих, прагнення бути визнаним серед однолітків, жага до самоствердження [12].

Одним із значущих завдань школи, як інституту соціалізації та освітнього середовища є вирішення проблеми організації ефективної роботи з профілактики поведінки учнів, що відхиляється від норми. Поведінка особистості це результат процесу взаємодії індивіда з довкіллям. Поведінка відображає успішність соціалізації та розглядається як цілеспрямовані вчинки людини, свідомі дії в яких людина стверджує себе у відношенні до оточуючих, власного «Я», групи або суспільства.

Співпраця школи та сім'ї є надзвичайно важливим чинником попередження відхиленої поведінки особистості, що передбачає усебічне і систематичне вивчення сім'ї, особливостей та умов сімейного виховання учня, корекцію виховання дитини, корекцію внутрішньосімейних відносин та профілактику сімейних конфліктів [13]

Успіх профілактичної роботи з старшокласниками, схильними до відхиленої поведінки, значною мірою залежить від злагодженої взаємодії всіх суб'єктів профілактики.

1.2. Соціально-педагогічна та соціально-психологічна характеристика учнівської молоді в науковій літературі

Учнівська молодь або учні старших (10 – 11) класів – це особи у віці від 14 до 18 років. Старший шкільний вік є сензитивним періодом для інтенсивного становлення структури особистості, а саме її духовних цінностей.

У праці Н. Волкової [14] відображена динаміка моральних цінностей шкільного віку, вона виділяє три вікові періоди в яких відбуваються зміни структури моральних якостей учня, а саме:

- період початкової школи, де формуються структура цінностей, переважає етична поведінка;
- період середньої школи, формуються інтелектуальні та вольові якості;
- період старшої школи, домінують цінності спілкування

Старший шкільний вік це період активного входження індивіда у суспільство, він наповнений соціальними прагненнями особистості. Серед соціально-психологічних якостей учнівської молоді найважливіше місце займають їх соціальні і духовні характеристики.

Проблемі соціалізації присвячено праці таких учених: О. Газман, І. Кон, С. Марченко, В. Москаленко, А. Мудрик, С. Савченко та інші.

До сьогодні не втратили актуальності доробки вітчизняної наукової школи з проблем соціалізації особистості, зокрема педагогічні праці С. Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін.

На думку с. Русової, першими та основними засобами соціалізації дітей є колективна гра та праця, за допомогою яких педагог вмiло може впливати на формування особистості. Ключову роль, на її думку, у соціалізації особистості відіграє сім'я, яка є основою добра, любові та ласки [16]

У науковій літературі старший шкільний вік прийнято ще називати «період дорослішання», який вважається переходом учнівської молоді до стану дорослості.

На думку Х. Ремшмідта [17] цей період є дуже важким тому, що більшістю людей він сприймається переходом до дорослого віку лише згадуючи вік як цифру і людина не сприймає власну дорослість як внутрішній стан.

Як стверджує Н. Анікеєва: «Спосіб самоствердження – це і є вибір прийнятої для себе ролі яка реалізується у спілкуванні» [18]. У старшому шкільному віці значно збільшується коло спілкування старшокласників та їх сфера життєдіяльності, як наслідок, розширюється діапазон ролей, які учень може засвоїти у цьому віці.

У ранній юності відбувається прогресивний розвиток теоретичного мислення. Їх інтелект формується як цілісна структура. Центром когнітивного розвитку учнівської молоді є формування мови та логічного мислення. Вони в цьому віці перебувають в стані переходу до більш високого рівня абстрактного мислення, здатності свiдомо сприймати логічні операції (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, конкретизація, узагальнення). Молоді люди розвивають особистісні пізнавальні навички, стилі вирішення пізнавальних і практичних завдань, що розвивають наступне: індивідуальні

особливості мислення (глибина, гнучкість, широта, обізнаність, незалежність, чуйність на допомогу, критичність, мобільність) [19].

Таблиця 1.1.

Еволюційна теорія соціалізації Е. Еріксона [15]

Стадія	Основна проблема
I – період дитинства	Довіра чи недовіра в дитинстві. Турбота та комфорт з першого дня вчать задовольняти базові потреби: їжа, тепло, безпека. Залишки недовіри можуть мати наслідки в подальшому.
II – вік від 1 року до 2 років	Самостійність або сором і сумнів. Контроль над шлунком може викликати в дитини сором і почуття власної нікчемності, що значно підриває їх самовизначення та розвиток автономності.
III – вік від 3 років до 5 років	Активні або винні. Обмеження з боку дорослих може вплинути на відсутність ініціативи в подальшому житті.
IV – молодший шкільний вік	Головне завдання – набуття вневненості, незавершеність цього завдання відображається в недбайливості на наступних стадіях.
V – підлітково-юнацький вік	Формування (визнання) особистості в підлітковому та юнацькому віці або Role Diffusion (невизначеність вибору ролей). У цей час небезпечні невдачі в пошуку місця в житті та пошуку інтимного партнера а також відбувається переоцінювання значення цих невдач.
VI – молоді роки	Інтимність а бо самотність. Основною метою цього етапу є залицяння, шлюб, інтимна близькість.
VII – середній вік	Творча продуктивність чи стагнація. Цей етап пов'язаний з реалізацією особистості в двох ролях:

	працівника і батька. Крім того, почуття творчої продуктивності веде до успіху в обох ролях, а творчий застій може стати причиною навіть краху одного з них.
VIII – старість (зрілість)	Душевний спокій або відчай. На цьому етапі соціалізації люди самі визначають підсумок свого життя та успіхи в минулому житті. Стадії заспокоєння або відчаю, жалю про втрачені можливості.

Оволодіння шкільної програми, яка ускладнюється у старших класах, потребує активізувати репродуктивну уяву, що позитивно впливає на неї. Виникненню творчої уяви сприяє розвиток описів, малюнків тощо. Водночас творча уява розвивається в різних видах творчої діяльності. У підлітковому віці пам'ять стає більш випадковою, що ефективніше ніж несвідома пам'ять. Це залежить від організації розумової діяльності. Продуктивність несвідомої пам'яті та її роль не применшується, це те, що пов'язано з інтересами, потребами і планами. Майбутнє, яке викликає сильні емоційні відгуки, розробки в галузі пізнання старшокласників завдяки їх покращеним здібностям, цілеспрямована зосередженість на певних предметах і явищах, і подолання впливу відволікань. Це все свідчить про розвиток концентрації уваги [20].

Внутрішній світ молодшої людини досить складний і крихкий, часто в молодості підвищена самотність. Надзвичайно важлива характеристика особистості, яка починається в молодості — самооцінка, яка є в широкому сенсі, як міра прийняття або неприйняття індивідом себе самого. Розвиток моральності учнів тісно пов'язаний із формуванням їх ідеалів. Моральні ідеали виступають як взірець, з яким підлітки звіряються у процесі свідомого самовиховання та самовдосконалення своєї особисті. Ідеали молоді стають більш узагальненими та усвідомлюються ними вже не у вигляді конкретної

особи, як у підлітковому віці, а як певна система вимог до моральних якостей особистості.

Моральні ідеали є зразком для самопорівняння підлітків Процес свідомого самовиховання та самовдосконалення особистості. Ідеалів молодих людей стає все більше і вони вже не усвідомлюють їх у формі конкретної людини, як у підлітковому віці, а як деяку систему моральних вимог особистісних рис. У старшій школі такі якості сили волі, як енергійність, терпіння, витривалість і мужність вважаються основними якостями особистості, функціональним проявом цих якостей є одностороння модеруюча дія.

Решта проявів вольової регуляції особистості старшокласників складніші. Свідомість, що приймає форму вольового зусилля, вони є певною комбінацією. Односпрямований прояв свідомості, системна сила волі і велика функціональна продуктивність у різних сферах (вольова, емоційна, інтелектуали) [21].

Таблиця 1.2.

Особливості портрету учнів старших класів

Соціально-педагогічні	Соціально-психологічні
Прагнення бути лідером (староста класу, президент школи)	Інтимне дозрівання, формування статевого потягу
Асоціальна поведінка	Комунікація з протилежним полом
Бажання спробувати заборонені речовини (алкоголь, тютюн або наркотики)	Занижена самооцінка, вразливість
Відчуття дорослості, суперечності з батьками та вчителями	Нарцисизм

- 1) прагнення бути лідером. Прагнення до лідерства властиво кожній людині на базовому рівні. Жага бути лідером це біологічна потреба індивіда. Лідерство – це розумне й осмислене використання влади

для досягнення певних цілей. Лідерство це безперервна робота та самодисципліна а також потреба у визнанні авторитетних дорослих та почуття значущості серед однолітків.

- 2) асоціальна поведінка. Виникає коли відбувається недооцінення дорослими вікових суперечностей розвитку підлітка та особливостей підліткового віку. Антисоціальна поведінка – це небажання засвоювати норми, цінності та поведінку, які існують у світі дорослих.
- 3) бажання спробувати заборонені речовини. У період розвитку молоді людини виникає ряд суперечностей, що викликають неадекватність поведінки та відхилення від норми в моральному розвитку. Наприклад: бажання самоствердитись і невміння це зробити; необхідність у пораді дорослого і водночас небажання звернутися до старших та інші. Неадекватність поведінки може виявлятися через атрибути дорослості: паління, вживання алкогольних напоїв або наркотиків, лихослів'я.

1.3. Фактори виникнення девіацій у поведінці учнівської молоді

Процес соціалізації супроводжується необхідністю вибору індивідом форми поведінки, різних реакцій у взаємодії з оточенням. Те, що стимулює людей до вдосконалення є соціальні норми, тобто певні вимоги і очікування, що висуває суспільство, група, організація або заклад з метою здійснення поведінки усталеного типу [22].

Девіації у поведінці не відповідають правовим, моральним, етичним або іншим нормативним правилам та вимогам суспільства, у якому живе індивід, тому, зазвичай, результатом такої поведінки особистості є нанесення моральної або фізичної шкоди собі або навколишньому середовищу [23].

Рис .1.2. Девіантна поведінка учнівської молоді.

Особливості відхиленої поведінки учнівської молоді полягають в тому, що ранній юнацький вік є дуже складним. По-перше, позначаються внутрішні труднощі перехідного віку від дитинства до дорослості, починаючи з психологічних і фізіологічних процесів і закінчуючи перебудовою власного «Я». По-друге, обмеженість і невизначеність соціального статусу молодої людини. По-третє, протиріччя, викликані реконструкцією механізмів соціального контролю (наївні форми контролю, засновані на підпорядкуванні зовнішнім нормам і вимогам дорослих, уже не діють, а дорослі методи, пов'язані за свідомим стримуванням і самоконтролем це не зміцнилися) [24].

Л. Зюбін виділяє чотири варіанти характеристики аномальної поведінки:

- відхилення, які не порушують загальноприйнятих етичних кодексів. Це може бути поведінка, що не відповідає віку інтелектуально нормальної дитини (наприклад, підлітки люблять грати з дитячими іграшками);
- порушення загальноприйнятих норм, які не є злочинами (наприклад, егоїзм, замкнутий, жадібний, недовірливий, жорстокий, які, якщо не подолати може призвести до злочину);

- злочини, тобто порушення правових норм, статей адміністративного чи кримінального законодавства;
- аномальна поведінка, викликана патологічними факторами, захворюваннями (можлива у підлітків з психопатологічними рисами особистості, у невротичних хворих або у психічно хворих) [25].

Рис. 1.3. Девіантна молодь

Рис. 1.4. Девіантні прояви молоді

Фактори, які впливають на причини виникнення девіантної поведінки розглянула та розкрила у свої працях М. Галагузова. Вона виокремила наступні:

- біологічні фактори: генетичні (діти з розумовою відсталістю, порушення мови та слуху, зорові, фізичні, неврологічні розлади); психофізіологія (конфліктні ситуації, хімічне та радіаційне забруднення навколишнього середовища); фізіологічне (порушення мови, неприваблива зовнішність, яка приводить до негативності з боку оточуючих);
- психологічні фактори: наявність психопатології або загострення особистості, що виражається в нервово-психічних розладах— психозах, неврастеніх та ін.;
- соціально-освітні чинники, що проявляються в школі, сім'ї, або суспільному вихованні (погане навчання, сімейні розлади відносин, далекоглядність, антисоціальність, жорстокість або апатичні відносини в сім'ї);
- соціально-економічні: соціально-класовий поділ, безробіття, інфляція, соціальна напруженість, нестабільність;
- морально-етичні: низька моральність соціального виховання деструкція цінностей, особливо духовних, байдужість до горя і страждань інших, байдужість до різних проявів девіацій [26].

Також одними з факторів виникнення та поширення відхиленої або девіантної поведінки серед молоді є:

- недостатня обізнаність дітей через освітнє середовище про наслідки девіантної поведінки у вигляді адміністративної або кримінальної відповідальності;
- гуртування з однолітками, створення опозиції: учні прагнуть звільнитись від опіки, керівництва, контролю дорослих або вчителів, проявляється в ігноруванні дотримуваних дорослими правил щодо моральних норм та цінностей;
- «отруєння волею» - особлива поведінка індивіда, коли підліток отримує цілковиту свободу, відсутність будь-яких заборон.

Такий розпорядок життя може викликати у молодії людини стрес, що значно підсилює бажання діяти необмірковано і робити те, що досі заборонялось;

- імітація негативної поведінки референтної групи підлітка – слідування молоді людиною поведінки найбільш авторитетних товаришів у групі або кумира. Модель девіантної поведінки обирається не самостійно а диктується колективом;
- негативна молодіжна субкультура – групова свідомість такої субкультури заперечує загальноприйняті цінності та норми суспільства. Девіації поведінки диктуються через культурні модні молодіжні течії та набуває значення моди або модних тенденцій.

Таким чином, в результаті ґрунтовного теоретичного аналізу проблеми девіацій можемо констатувати наступне.

Девіації – феномен, що постійно змінюється під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників. Саме тому ця проблема є такою серйозною та мало вивченою. З кожним новим поколінням молодих людей змінюються девіації та їхня профілактика. Переважна більшість науковців одностайно говорять про актуальність проблеми девіантної поведінки та необхідності дослідження цього негативного явища, адже молодь – є найбільш чутливою категорією населення. Відповідно, учнівська молодь являється тією ланкою в освіті, де здійснення соціально-педагогічного супроводу має бути повсякчасним.

Погоджуємося із твердженнями науковців про те, що індивідуальний підхід до проблеми девіацій має бути основним та ключовим при вирішенні складних завдань сучасного підлітка.

Висновки до першого розділу

Теоретичний аналіз проблеми профілактики вікових відхилень у поведінці учнівської молоді дав змогу зробити такі висновки.

Учнівська молодь -це група людей, що перебуває в процесі отримання освіти. До сьогодні немає певних вікових меж учнівської молоді, погляди науковців поділились на: учнівська молодь – це особи віком 14-17 років; вікові межі учнівської молоді 15-18 років.

Вікові відхилення у поведінці виявляються в різних формах соціального несприйняття суспільних норм та цінностей. Відхилена або девіантна поведінка – це соціальна поведінка, яка суперечить прийнятим у даному суспільстві праву, етиці. Розмаїття визначень відхилень у поведінці є свідченням актуальності та стійкого інтересу науковців до проблеми вікових відхилень у поведінці, важливості профілактики та усунення негативних проявів поведінки учнівської молоді для їх подальшого нормального розвитку у суспільстві.

Встановлено, що формуванню відхилень у поведінці молоді сприяють багато зовнішніх та внутрішніх чинників, серед яких виокремлюють такі: соціальні, педагогічні, соціально-психологічні, індивідуально-психологічні. Проаналізовано фактори виникнення та поширення відхиленої або девіантної поведінки. В науковій літературі поняття «відхилена поведінка» та «девіантна поведінка» виступають як синоніми. Визначено, що освітнє середовище та сімейне відіграють найважливіші ролі у процесі соціалізації особистості дитини. Сім'я є агентом первинної соціалізації особистості, школа -вторинним, соціалізація – це нескінченний процес життєдіяльності людини, що супроводжує все її життя, саме тому співпраця школи та сім'ї є надзвичайно важливим чинником попередження відхиленої поведінки особистості.

Наступний розділ кваліфікаційної роботи присвячено визначенню особливостей організації соціально-виховної, профілактичної роботи в закладах освіти та розробці програми профілактики вікових відхилень у поведінці учнівської молоді.

РОЗДІЛ 2.

ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ВІКОВИХ ВІДХИЛЕНЬ У ПОВЕДІНЦІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1. Аналіз закладу загальної середньої освіти

Заклад загальної середньої освіти – це навчальні заклади з основним видом діяльності. Його освітня діяльність належить до сфери загальної середньої освіти. Освіта відбувається за умови видачі відповідної ліцензії в установленому порядку Порядком Законодавства.

Типи навчальних закладів, для здобуття повної загальної середньої освіти:

початкові школи, що дають початкову освіту;

гімназії, що дають базову середню освіту;

школи, що дають середню спеціальну освіту.

Заклад загальної середньої освіти, який провадить освітню діяльність на кількох рівнях загальної середньої освіти з вищим типом закладу, де провадиться просвітницька діяльність.

Доступ до повної загальної середньої освіти може забезпечувати також спеціальну освіту, заклади загальної середньої освіти, професійно-технічні заклади, Заклади допрофесійної, вищої, професійної освіти (факультет мистецтв, факультет фізичного виховання, факультет військової справи, факультет природознавства) та інші навчальні заклади, які мають ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти.

За бажанням закладів освіти вони можуть брати участь у реалізації освітніх програм: ресурсний центр інклюзії, міжвузівський ресурсний центр та позашкільні заклади виховання. У складі закладу загальної середньої освіти можуть функціонувати такі внутрішні органи: структурна розбивка: -

дошкільний (у складі початкової школи або гімназії); позакласні підрозділи;
 - будинки-інтернати (у складі загальноосвітніх шкіл, спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів та професійні навчальні заклади); - інші внутрішні структурні підрозділи, засновник або уповноважена особа закладу загальної середньої освіти (місцевої ради).

Закладом (зазвичай органом управління освітою) (посадовою особою) відбувається:

- затвердження Статуту (його нової редакції);
- затвердження правил проведення конкурсу на посади керівника та складу конкурсних бригад, комісій;
- прийняти рішення про проведення конкурсу на посаду керівника;
- затвердження стратегій розвитку за поданням закладів загальної середньої освіти;
- фінансування реалізації стратегії розвитку закладів загальної середньої освіти;
- утворення та ліквідація структурних підрозділів у створених ним установах;
- здійснення контролю за використанням державних коштів;
- контроль за неприйняттям пільг чи обмежень; затвердження кошторису закладів загальної середньої освіти, в тому числі обсягу фінансування для підвищення кваліфікації вчителів, та контролює його виконання.

Засновники закладів загальної середньої освіти зобов'язані: зберігати та розвивати заснований ним навчальний заклад, його матеріально-технічний базис, достатній для виконання національних стандартів і ліцензійних вимог, умов та вимог до провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти, трудове законодавство, оплата праці педагогічних та інших працівників, захист техніки безпеки життєдіяльності, пожежна безпека та ін.; дотримуватись принципів універсального дизайну та/або розумних домовленостей, проектування будівництва та реконструкції будівель, споруд,

ділянок закладу загальної середньої освіти, імовірність продовження студентами навчання на відповідному рівні освіти, реорганізація або ліквідація закладів загальної середньої освіти; оприлюднювати усю публічну інформацію відповідно до законодавства, фінансування повної загальної середньої освіти здійснюється платно, фінансування з державного, місцевих бюджетів та інших джерел не забороняється законодавством.

Фінансування здобуття повної загальної середньої освіти здійснюється за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством.

Фінансування за рахунок коштів державного бюджету передбачено дотаціями на освіту та інші трансферти з державного бюджету місцевим бюджетам. Освітні гранти використовуються для оплати праці педагогів. Кошти, отримані від інших переказів, можна використовувати на акції. Кваліфікаційний склад професорсько-викладацького складу, забезпеченість студентів та педагогічних працівників. Персонал має підручники (посібники), навчальне обладнання, засоби. Навчання та інші цілі, передбачені законодавством. Іншими джерелами фінансування можуть бути:

- доходи від надання платних освітніх та інших послуг;
- благодійна допомога згідно із законодавством про благодійну діяльність та благодійні організації;
- дотації;
- інші джерела фінансування, не заборонені законодавством.

Надходження власних надходжень закладу загальної середньої освіти не є підставою зменшити обсяг отримання бюджетних коштів. Кошти, отримані закладом, повинні використовуватися відповідно до його установчих принципів документів і не може бути вилучено з доходу державного або місцевого бюджету.

Одним із головних завдань навчальних закладів є щоденна психологічна та емоційна підтримка учасників під час навчального процесу. Першу психологічну допомогу та емоційну підтримку на всіх рівнях навчального закладу надають усі педагогічні працівники (вчителі-

предметники, класні керівники, медсестри/брати тощо). До процесу також залучені батьки учнів та ЗМІ.

Роль психологічної служби в системі освіти спрямована на забезпечення своєчасного та систематичного дослідження психофізіологічного розвитку освічених осіб, мотивації їх поведінки та діяльності з урахуванням віку, інтелекту, фізичних, статевих та інших особистісних особливостей; виховна місія закладів освіти, соціальний та інтелектуальний розвиток здобувачів освіти, створення умов для охорони психічного здоров'я, освітня система, що забезпечує психологічну та соціально-педагогічну підтримку всіх учасників освітнього процесу відповідно до цілей і завдань.

Виховна діяльність є активною формою співпраці, спрямованої на вдосконалення, розвиток та формування особистості. У навчальних закладах цю роботу проводять працівники психологічної служби за допомогою підручників на основі факультативів, курсів психологічного та соціального виховання.

Перша психологічна допомога - це комплекс заходів загальної підтримки та практичної допомоги тим, хто оточує нас, хто переживає емоційний стрес і страждання. Цю допомогу може надати не тільки практичний психолог, а й педагог, знайомий з правилами ПФА. Для його проведення не потрібна велика професійна підготовка, адекватні педагогічні знання в рамках загальноосвітньої психологічної інформації, природна здатність до співчуття та людяності. Фізичний і емоційний стани людини взаємопов'язані і тому можуть впливати один на одного. У напруженому емоційному стані у дитини змінюється вираз обличчя, темп мови, дратівливість, змінюється дихання, пульс, колір обличчя, сльози тощо [28].

Практичний психолог аналізує отримані дані та заносить їх до персональної картки підтримки здобувачів освіти. За результатами психологічного дослідження окреслено подальші методи підтримки навчання студентів. Стратегія практичного психолога зводиться до

вирішення наступних завдань: сформулювати діагностичні висновки щодо учнів і занести результати в особисті картки, вести діалог з дітьми, батьками, педагогами за результатами діагностики, звітувати про дослідження в межах компетенції спеціалістів психологічної служби.

Сторінка психолога

Практичний психолог, що працює з дітьми, повинен бачити можливі джерела загроз психологічній безпеці, по можливості блокувати стресові чинники або послаблювати ступінь їх стресового впливу за допомогою спеціальних прийомів / технік. Крім того, він повинен на професійному рівні визначати ознаки стресового стану дитини і відповідно диференціювати його.

ПРОТЯГІТЬ НАСИЛЬСТВУ

Робота психолога

«Світ без насильства очима дітей».

Акція Всесвітній день боротьби зі СНІДом

АДАПТАЦІЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

ПОРЯДИ БАТЬКАМ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

ПОРЯДИ БАТЬКАМ П'ЯТИКЛАСНИКІВ

ЯК З КОРИСТЮ ПРОВЕСТИ ЧАС НА КАРАНТИНІ

Психологічні рекомендації педагогам

Робота психолога в школі полягає в пошуку оптимального способу взаємодії дитини, її родини, всіх учасників педагогічного процесу. Його призначення – допомогти дитині адаптуватися до вимог і правил школи, а педагогам у створенні умов для успішного навчання і розвитку дитини, свого першого комплексного внутрішнього середовища. Попоміжний спосіб навчання і виховання буде створено, виходячи з особливостей навчального закладу, контингенту учнів, традицій і творчого потенціалу педагогічного колективу, на виборі індивідуального наряду з «спільною» роботою, роботою програм, спрямованих не лише на вирішення проблем і уславлення, але й на їх запобігання.

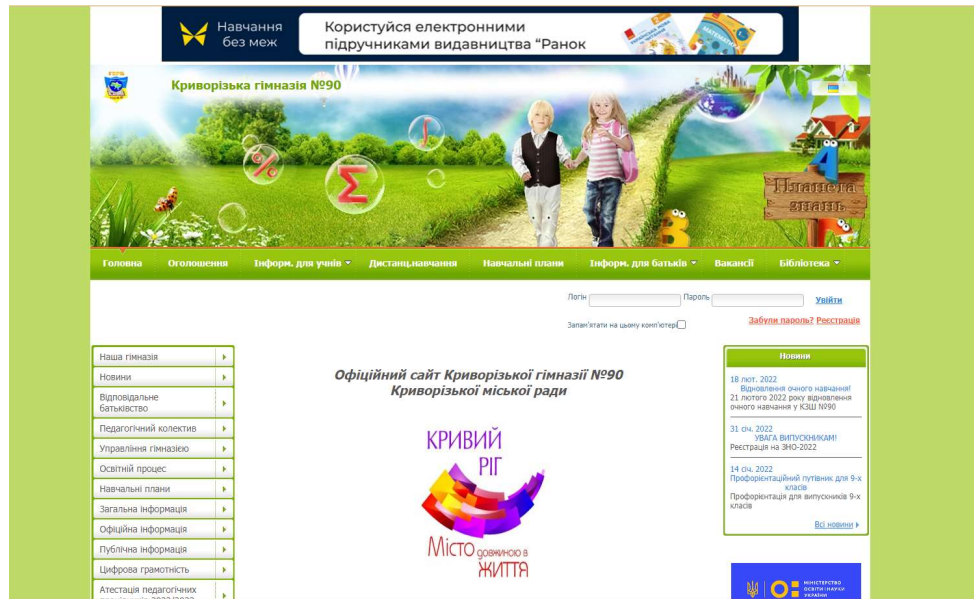
Зупинимо булінг разом

Практичний психолог Алісберова Ольга Олегівна
Освіта вища. Спеціальність – Практичний психолог.
У 2010 р. закінчила Міжнародна Академія управління персоналом.
Стать роботи - 4 роки.

Рис. 1.1. З сайту КГ № 90

Профілактична робота працівників психологічної служби - це система заходів, спрямованих на охорону психічного здоров'я, попередження проблем індивідуального, групового та соціального розвитку, створення психологічних умов, що сприяють розвитку особистості. Профілактична робота працівників психологічної служби спрямована на створення в закладах освіти таких умов навчання та виховання, які сприятимуть вихованню в учнів гармонійного розвитку духу та тіла. У своїй діяльності як практичні психологи, так і соціальні педагоги використовують багато просвітницьких і профілактичних програм [29].

Проходження виробничої соціально-педагогічної практики в Криворізькій гімназії № 90 Криворізької мської ради зумовило вибір закладу освіти для здійснення дослідної роботи.

Рис. 1.2. Сторінка Криворізької гімназії № 90.

2.2 Особливості організації соціально-виховної роботи з профілактики вікових відхилень учнів

Педагогічний аспект профілактичної діяльності полягає у сформованості такої особистості учня, яка конкретизується культурою цінностей, свідомим вибором ролей та моделей соціальної поведінки.

Соціально-виховний аспект передбачає об'єднання зусиль психологічної служби, педагогічного колективу та батьків або опікунів в проведенні профілактичної діяльності, має на меті координацію та своєчасне проведення профілактичних заходів щодо усунення та поступового усунення причин негативної поведінки.

Психологічні аспекти профілактичної діяльності передбачає індивідуально-психологічний, статево-віковий підхід щодо виявлення виникнення відхилень у поведінці учнів й розробку програм соціалізації та корекції девіацій поведінки.

Основні завдання профілактичної соціально-виховної роботи:

- створення умов для формування позитивних якостей особистості учні в процесів різних видів діяльності, що сприяють інтелектуальному, морально-етичному, естетичному розвитку;

- забезпечення соціально-педагогічної діяльності, що спрямована на формування у дітей здатності протидіяти негативним ситуаціям;
- надання комплексної психолого-педагогічної допомоги тим учням, хто потребує;
- заохочення учнів до здорового способу життя та соціальної активності;

У соціально-виховній роботі з профілактики вікових відхилень учнів важливим є що до цього процесу залучаються батьки, громадські організації, самоврядування; координація взаємодії школи, будинку та громадськості.

Робота школи в профілактичному напрямку включає навчання учнів високих моральних якостей, що є основним чинником у виборі способу поведінки.

Одним із етапів проведення профілактичної роботи є діагностична спрямованість процесу, яка дає можливості виявити фактори впливу, що негативно впливають на поведінку учнів, причини психологічних механізмів відхилень у поведінці.

У роботі з учнями з відхиленнями у поведінці або схильними до поведінкових девіацій найбільш результативним є особистісно-орієнтований підхід. Індивідуальний підхід у роботі з такими учнями передбачає щоденну цілеспрямовану роботу з усіма суб'єктами профілактики.

Виділяють такі функції та рівні соціально-виховної роботи з профілактики:

- діагностичні та прогностичні функції - включають аналітичну роботу з виявлення причин і умов відхилень у поведінці учнів; прогнозування тенденцій; визначення шляхів і засобів превентивного втручання в соціальні ситуації, в яких розвивається особистість;
- корекційно-реабілітаційні функції покликані узгодити виховний процес з реальними умовами соціалізації учня і пов'язані з

втручанням негативних ситуацій у його розвиток на рівні знань, емоцій, поведінки, використання оптимальних корекційних форм поведінки, перевиховання, долати в поведінці негативні прояви позитивного способу життя стосунки;

- просвітницько-консультативна функція передбачає використання сучасних технологій для надання найкращої навчально-консультативної інформації, попередження та усунення надлишку інформації про види та форми негативних явищ;
- організаційно-методична функція ставить за мету розробку та реалізацію міждисциплінарного науково-дослідного проекту з питань профілактичної роботи в школі, вивчення соціально-гігієнічних та медико-біологічних факторів у розвитку негативних поведінкових тенденцій в учнів та розробці профілактичних заходів, у виховній діяльності, установах, а також у медичних, розвинути медичну біологію, соціально-освітні та психоосвітні методи на основі правоохоронних служб, заклади реабілітації неповнолітніх;
- синтетичні та освітні функції включають збір, комунікацію, аналіз, адаптацію, просування та впровадження існуючих практик профілактики в глобальний процес профілактики для роботи з дітьми.

Профілактична робота з дітьми та молоддю здійснюється на трьох рівнях:

- соціально-педагогічна профілактика
- профілактична допомога та корекція
- адаптація, реабілітація та ресоціалізація

Соціально-педагогічна профілактика – це превентивна діяльність, спрямована на реалізацію виховних і профілактичних заходів та інших

виховних моделей, які впливають на індивідів з метою попередження різних видів ризикованої поведінки на ранніх стадіях девіантності. Позитивна педагогічна діяльність - своєчасне виявлення та коригування несприятливих інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних та інших факторів, що призводять до відхилень у психологічному та соціальному розвитку, поведінці та здоров'ї учнів. Соціально-педагогічна профілактика проводиться в місцях проживання, навчання, оздоровлення та відпочинку учнів.

Система педагогічної соціально-виховної профілактики – комплекс стратегічних шляхів і тактичних способів організації, управління і контролю навчально-виховного процесу, скерованого на запобігання поведінкових девіацій і формування позитивної спрямованості особистості учня. В профілактиці відхиленої поведінки учнів необхідно інтегрувати можливості всіх педагогічних підходів, урахувати всю сукупність факторів соціального, психологічного та особистісного характеру.

Пріоритетні напрями профілактичної роботи, на основі чинників формування девіантної поведінки, в освітній установі:

- оптимізація соціально-виховного середовища, що виступає для учнів основною сферою самореалізації (коригування соціально-психологічного клімату в учнівському колективі, формування дружніх відносин, що забезпечують набуття позитивного досвіду моральної поведінки);
- утвердження цінностей і норм здорового способу життя (формування негативного ставлення до девіацій, інформування учнів про деструктивні наслідки асоціальної поведінки для особистісного становлення, створення і реалізація програм самовиховання);
- гармонізація особистісного розвитку учнів, компенсація психологічних особливостей, що зумовлюють схильність до

відхилень у поведінці, розвиток рефлексії та емоційно-вольової сфери особистості;

- формування в підлітків конструктивних способів поведінки як запоруки витіснення негативних звичок (способів подолання деструктивної тривожності шляхом зародження конструктивних шляхів вирішення особистісних проблем, способами збереження соціально-нормативного стилю життя в умовах провокування середовища і несприятливих соціальних і психологічних впливів

Перш ніж приступити до розробки авторської програми профілактики вікових відхилень молоді, варто ознайомитися із діагностичним матеріалом, що вже розроблений та наявний у відкритому доступі.

1. Соціометрична методика.

Якщо ми говоримо про учнівську молодь, то очевидно – це колектив однолітків, які вчаться, або здобувають професію разом. Молодіжний колектив також варто досліджувати та діагностувати наявні відхилення саме на колективному рівні. Найпростішою та разом з тим найдієвішою методикою колективного тестування є соціометрія. До того ж, вона проста у використанні та обробленні результатів. А розкрити здатна багато потрібних питань: міжособистісні стосунки в колективі, лідерський потенціал, вигнанці колективу, стосунки з керівниками тощо.

2. Тест Айзенка для визначення темпераменту особистості.

Кожен з нас – особистість, яка постійно розвивається, змінюється під впливом різних чинників тощо. Перш ніж почати допомагати підлітку розібратися із його віковими відхиленнями, варто з'ясувати до якого з чотирьох типів відноситься саме його темперамент (холерик, флегматик, сангвінік, меланхолік). Це дасть нам змогу уявити загальну картину учнівського колективу, та разом з тим, дібрати відповідні

3. Шкала депресії Бека.

Юнацький вік надзвичайно небезпечний частими депресіями, стресами, конфліктними ситуаціями. Діти начеб то спеціально провокують появу таких

ситуацій, хоча насправді це не так. В такий спосіб підліток шукає допомоги, сигналізує дорослим (батькам, вчителям) про наявну проблему. Важливо, щоб підліток вчасно отримав кваліфіковану допомогу та не відчував себе довго в пригніченому стані.

Отже, на основі ґрунтовного теоретичного аналізу проблеми профілактики вікових відхилень було розроблено програму заходів профілактичного характеру щодо попередження або подолання вікових відхилень учнівської молоді.

2.3. Розробка програми профілактики вікових відхилень учнів в умовах освітнього середовища

Ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми вікових відхилень молоді, зокрема й учнівської, дали змогу розробити програму заходів з профілактики таких відхилень в умовах закладу освіти. Разом з тим, ми орієнтувалися на учнівський колектив Криворізької гімназії № 90, де відбувалася виробнича соціально-педагогічна практика.

Перш за все, визначимо профілактичну роботу як одну із дієвих, на наше переконання, соціально-педагогічну технологію впливу на учнівську молоддь. Соціально-педагогічна діяльність в закладі освіти, як правило, здійснюється за певними напрямками, зокрема це діагностичний, профілактичний, терапевтичний, реабілітаційний, корекційний. Тобто, профілактика є невід'ємною складовою соціально-педагогічної роботи закладу освіти. Таку роботу здійснюють комплексно, не лише соціальний педагог, а і практичний психолог, але й класні керівники, адміністрація закладу.

Опишемо основні форми профілактичної роботи з підлітками, спрямованої на подолання вікових відхилень.

Таблиця 2.1.

Програма профілактики вікових відхилень учнівської молоді в умовах освітнього середовища

Форма роботи	Передбачуваний результат	Відповідальні
Тренінг «Мое тіло – моє діло»	Ознайомлення підлітків з проблемою сексуального рабства та його наслідками	Соціальний педагог
Інтернет-гра «Хто жертва?»	Набуття підлітками кваліфікованих знань щодо того, як не стати жертвою самому та не вчиняти так з іншою людиною	Психологічна служба закладу
Індивідуальні бесіди	Такий вид діяльності сприятиме розкриттю індивідуальних особливостей підлітка, його проблемних аспектів та прихованих страхів	Практичний психолог, класні керівники
Батьківський лікбез	Ознайомлення батьків із актуальними новинами щодо правового та соціально-педагогічного супроводу освітнього процесу	Класні керівники, директор
Круглий стіл «Права мої. А обов'язки чий?»	Набуття учнями старших класів основ правової компетентності, культури та зменшення правового нігілізму	Вчитель права, соціальний педагог
Виховна година «Як зрозуміти та пробачити»	Формування у підлітків засад самопізнання та розуміння власного «Я»	Практичний психолог, педагог-організатор

Тренінг «Про що мовчать дорослі?»	Практичне розуміння підлітками складнощів дорослого життя	Соціальний педагог
Ділова гра «Моя життєва стратегія»	Через виконання інших ролей набуття учасниками тренінгу потрібних навичок та умінь	Класні керівники, заступник директора з виховної роботи
Психологічний тренінг «Як не стати жертвою»	Актуальні знання про загрози сексуального та трудового рабства, домашнього насильства тощо	Психологічна служба, педагог-організатор
Соціально-психологічна сімейна консультація	Спосіб віднайти взаємопорозуміння між усіма членами сім'ї	Психологічна служба, класні керівники
Лекція «Конфлікт чи булінг – як відрізнити»	Просвіта підлітків щодо особливостей покарання за вчинення різних видів протиправних дій	практичний психолог
Відеофільм «Якщо людина перехотіла чаю»	Демонстрація мультиплікаційного відеофільму про згоду/незгоду на сексуальні відносини між двома людьми	Соціальний педагог
Круглий стіл «Сексуальна просвіта – це про що?»	Визначення самими учасниками засідання основних знань щодо сексуальної поведінки та культури взаємовідносин	Соціальний педагог, педагог-організатор

2.4. Методичні рекомендації щодо організації соціально-педагогічної роботи з профілактики вікових відхилень учнівської молоді

Будь-яка діяльність має бути підкріплена методиками, перевіреними способами досягнення результату тощо. Таким чином, для подальшого удосконалення профілактичної роботи з учнівською молоддю щодо подолання вікових відхилень ми пропонуємо методичні рекомендації для педагогів, батьків та усіх, хто дотичний до проблеми підліткового віку, перехідного періоду та вікових відхилень у поведінці.

Варто завжди пам'ятати, що підліток ще не був дорослим, а дорослий – був підлітком.

Тому варто проявляти усім дорослим (батькам, родичам, вчителям тощо) більше терпіння, наполегливості, толерантності, розуміння. Підтримка дитини в найтяжчий для неї час – це найкраще, що може зробити доросла людина, яка опинилася поруч. Підлітки часто помиляються, вчиняють необдуманно і швидко. Часто вчиняють протиправно. Засуджувати когось, а особливо підлітка, просто, а ось підтримати, допомогти – для цього вже потрібні знання, витримка та найголовніше бажання бути другом для нього.

Бути в курсі справ молоді.

Звісно, що влязати в усі справи молодіжного колективу, або постійно контролювати що робить ваша дитина – підліток не варто. Проте, не можна взагалі й не цікавитися їхнім життям. Треба прагнути віднайти баланс в такій справі. Але в будь-якому разі варто приділити багато уваги своєму підлітку, цікавитися його хобі, захопленнями тощо.

Систематична соціально-педагогічна діяльність з моніторингу вікових відхилень учнів.

Підлітки багато часу проводять в закладах освіти. І навіть в часи пандемії та тотального дистанційного навчання, учнівський колектив все одно залишається під пильним контролем з боку педагогічних працівників закладу освіти. Так, класні керівники продовжують проводити виховні години, індивідуальні бесіди з учнями, підтримують зв'язок із батьками учнів. Звісно, що при такому щоденному тісному контакті класний керівник здатний побачити зміни, які відбуваються з підлітком, та вчасно на це відреагувати.

Не менш важливу функцію при профілактиці вікових відхилень відіграють працівники психологічної служби закладу. Соціальний педагог і практичний психолог відповідно до плану своєї роботи систематично здійснюють соціально-педагогічну діяльність, зокрема: моніторинг і діагностику учнівських колективів, соціальну профілактику, соціальну реабілітацію, надають комплекс психологічних та соціально-педагогічних послуг (консультування індивідуальне, групове, сімейне; інформування; представництво в різних інстанціях тощо).

Особистісний підхід до кожного підлітка.

Хоча науковці з досліджень проблем вікових відхилень учнівської молоді і визначають загальні риси та ознаки таких відхилень, проте дослідники одностайно говорять про неможливість оцінювати проблеми підліткового віку загалом. Це однозначно індивідуальна робота, що передбачає особистісну орієнтацію. На це варто звертати увагу і батькам, і вчителям підлітків.

Таким чином, основні методичні рекомендації сформовані на основі теоретичного узагальнення наукового матеріалу та практичного досвіду проходження виробничої практики в закладі освіти.

Висновки до другого розділу.

Теоретичний аналіз проблеми профілактики вікових відхилень учнівської молоді дав змогу розробити програму для учнів щодо профілактики такого негативного явища. Заходи та форми роботи з учнівською молоддю, на наше переконання, мають бути сучасними та цікавими, адже привернути увагу молоді не так і просто, особливо, якщо це відбувається в закладі освіти.

Основними формами соціально-педагогічної профілактичної діяльності з усунення вікових відхилень серед школярів визначено: тренінг, ділову гру, психологічну гру, засідання круглого столу, індивідуальну бесіду, соціально-психологічне сімейне консультування, роботу з батьками тощо.

Тематика означених заходів також добиралася із врахуванням вікових особливостей та інтересів молоді, здійснювався моніторинг їхніх пріоритетів у музиці, стилі одягу, кола інтересів в інших галузях тощо. Сучасна молодь має необмежений доступ до всесвітньої мережі інтернет, де знаходить часто викривлену інформацію.

Ми розуміємо профілактику як соціально-педагогічну технологію з попередження проявів негативних явищ, зокрема адикцій, девіацій у поведінці, правопорушень, булінгу, схильностей до суїцидів, агресії, насильства тощо.

Вважаємо розроблену профілактичну програму попередження вікових відхилень учнівської молоді такою, що може бути впроваджена в освітній процес закладів загальної середньої, фахової передвищої та вищої освіти.

Варто відзначити, що профілактична програма була схвалена педагогічною радою Криворізької гімназії № 90 та зарахована як частина виконаного завдання з виробничої соціально-педагогічної практики. Працівники соціально-психологічної служби закладу реалізовуватимуть означену профілактичну програму серед учнівської молоді, адже проблема вікових відхилень повсякчас існує серед підлітків.

ВИСНОВКИ

Кожна людина у процесі свого становлення як особистості переживає декілька складних переломних періодів. Цим складним життєвим етапам присвячено багато наукових праць психологів, педагогів, соціологів, філософів, медиків та інших фахівців, дотичних до проблеми.

Молодь – одна з найвразливіших категорій населення будь-якої держави. Саме пошукам ефективних шляхів подолання проблем молоді присвячено безліч досліджень. Тож, актуальність обраної теми магістерського дослідження також не викликає сумнівів.

За мету дослідження було поставлено теоретично дослідити проблему вікових відхилень учнівської молоді та розробити профілактичну програму спрямовану на попередження таких відхилень серед учнів гімназії.

Теоретичний аналіз проблеми профілактики вікових відхилень у поведінці учнівської молоді дав змогу зробити такі висновки.

Учнівська молодь – це група людей, що перебуває в процесі отримання освіти. Встановлено, що до сьогодні все ще немає єдиної періодизації певних вікових меж учнівської молоді. Погляди науковців поділились на такі бачення: учнівська молодь – це особи віком 14-17 років; вікові межі учнівської молоді 15-18 років. Ми у своєму дослідженні притримуємося позицій, що учнівська молодь – це учні 8-11 класів.

Виявлено, що вікові відхилення у поведінці виявляються в різних формах соціального неприйняття суспільних норм та цінностей. Відхилення або девіантна поведінка – це соціальна поведінка, яка суперечить прийнятим у даному суспільстві праву, етиці. Тобто, соціум є основним каталізатором для прояву девіантної поведінки особистості, зокрема й молоді людини.

Розмаїття визначень відхилень у поведінці є свідченням актуальності та стійкого інтересу науковців до проблеми вікових відхилень у поведінці, важливості профілактики та усунення негативних проявів поведінки учнівської молоді для їх подальшого нормального розвитку у суспільстві.

Встановлено, що формуванню відхилень у поведінці молоді сприяють багато зовнішніх та внутрішніх чинників, серед яких виокремлюють такі: соціальні, педагогічні, соціально-психологічні, індивідуально-психологічні. Це свідчить про комплексність проблеми та необхідності пошуку розв'язання означеної проблеми на усіх рівнях одночасно: вдома, в колективі однолітків, на рівні адміністрації закладів освіти та, очевидно, на державному рівні також.

Проаналізовано фактори виникнення та поширення відхиленої або девіантної поведінки. В науковій літературі поняття «відхилена поведінка» та «девіантна поведінка» виступають як синоніми, що позначають практично однакові речі – порушення соціально прийнятних норм, принципів та звичаїв.

Визначено, що освітнє середовище та сімейне відіграють найважливіші ролі у процесі соціалізації особистості дитини. Сім'я є агентом первинної соціалізації особистості, школа – вторинним. Також визначено, що соціалізація – це нескінченний процес життєдіяльності людини, що супроводжує все її життя, саме тому співпраця школи та сім'ї є надзвичайно важливим чинником попередження відхиленої поведінки особистості. Тобто, ми приходимо до логічного висновку: усе, що відбувається з особистістю протягом її життєвого циклу, має бути відповідним її віку, розумовим здібностям, соціальним запитам та потребам.

Глибокий теоретичний аналіз проблеми профілактики вікових відхилень учнівської молоді дав змогу розробити програму для учнів щодо профілактики такого негативного явища. Заходи та форми роботи з учнівською молоддю, на наше переконання, мають бути сучасними та цікавими, адже привернути увагу молоді не так і просто, особливо, якщо це відбувається в закладі освіти.

Основними формами соціально-педагогічної профілактичної діяльності з усунення вікових відхилень серед школярів визначено: тренінг, ділову гру, психологічну гру, засідання круглого столу, індивідуальну бесіду, соціально-психологічне сімейне консультування, роботу з батьками тощо.

Тематика означених заходів також добиралася із врахуванням вікових особливостей та інтересів молоді, здійснювався моніторинг їхніх пріоритетів у музиці, стилі одягу, кола інтересів в інших галузях тощо. Сучасна молодь має необмежений доступ до всесвітньої мережі інтернет, де знаходить часто викривлену інформацію. Саме для того, щоб інформація доходила до учнів правильна, не викривлена та актуальна, варто приділяти профілактичній роботі в закладі освіти належну увагу. Ми розуміємо профілактику як соціально-педагогічну технологію з попередження проявів негативних явищ, зокрема адикцій, девіацій у поведінці, правопорушень, булінгу, схильностей до суїцидів, агресії, насильства тощо.

Вважаємо розроблену профілактичну програму попередження вікових відхилень учнівської молоді такою, що може бути впроваджена в освітній процес закладів загальної середньої, фахової передвищої та вищої освіти.

Очевидно, що в умовах пандемії та воєнного стану, реалізація такої профілактичної програми має бути доступна онлайн. Тому ми опиралися саме на такі форми роботи, які не передбачають обов'язкову присутність в приміщенні закладу освіти.

Варто відзначити, що профілактична програма була схвалена педагогічною радою Криворізької гімназії № 90 та зарахована як частина виконаного завдання з виробничої соціально-педагогічної практики. Працівники соціально-психологічної служби закладу реалізовуватимуть означену профілактичну програму серед учнівської молоді, адже проблема вікових відхилень повсякчас існує серед підлітків.

Проведене дослідження не вичерпує усіх векторів проблеми вікових відхилень молоді. Варто продовжувати пошук оптимальних шляхів ресоціалізації підлітків, що зазнали негативних наслідків від вікових відхилень, розробляти програми соціальної та психологічної реабілітації зазначеної категорії населення.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. У. Освіта/Енциклопедія освіти/Акад.пед.наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с. С.614 - 616.
2. Сфера освіти як об'єкт дослідження. *Освітологія*. 2012. Вип. 1. С. 22-29.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 слів / автор, кер. проекту, гол. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : Перун, 2002. 1428 с.
4. Братко М. Структура освітнього середовища вищого навчального закладу. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки*. 2015. Вип. 135. С. 67-72.
5. Slovnyk ukraïnskoï movy: v 11 t. (1970–1980) [Ukrainian Language Dictionary]. Kyiv: Naukova dumka
6. Вольнова Л.М. Соціальна норма та нормативна поведінка. Поняття та типологія девіантної поведінки. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч. - метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. Ч.І. Теоретична. 2-ге вид., перероб. і доповн. К., 2016. С. 5-24.
7. Кузьменко В. В. До проблеми визначення поняття «норма». Психологія девіантної поведінки: навч. посіб. / В.В. Кузьменко, О.В. Дуса, І.О. Шинкаренко. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2019. С. 22-33.
8. Профілактика та корекція відхилень поведінки : навч.- метод. посібник / укл. Лариса Мафтин. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, 2021. 368 с.
9. Петровська К.В. Генезис, дефініції та детермінанти суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді. *Міжнародний науковий журнал Науковий огляд*. 2017. Том 6. № 38. С. 122-133.
10. Чайковська, О. Складові системи чинників девіантної поведінки підлітків. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Випуск 28. С. 627-637.

- 11.Товканець О. Взаємодія школи і сім'ї у профілактиці девіантної поведінки учнів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2013. Вип. 29. С. 226-230.
- 12.Волкова Н. А. Динаміка ціннісних орієнтацій школярів у структурі особистісних характеристик: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. – К., 2008. 22 с.
- 13.Стислий психологічний словник/ під ред. А. В. Петровського. 1998. 187 с.
- 14.Русова С. Нова школа соціального виховання. Катеринослав: Ляйпціг, 1924. 154 с.
- 15.Ремшмідт Х. Підлітковий та юнацький вік. Проблеми становлення особистості: Пер. з нім., 1994. 320с.
- 16.Вікова та педагогічна психологія: навч. Посіб. /О. В. Скрипченко., Л. В. Волинська, З. В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
- 17.Бобнєва М. І. Соціальні норми і регуляція поведінки: монографія/ М. І. Бобнєва, Е.В. Шорохова. 1978. 312 с.
- 18.Соціальна педагогіка: мала енциклопедія/ [за заг. ред. проф. І. Д. Звереві]. К.: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
- 19.Шнейдер Л. Б. Девіантна поведінка дітей та підлітків. 2005. 336 с.
- 20.Козубовська І. В. Соціальна профілактика девіантної поведінки: корекція відхилень у поведінці важковиховуваних дітей у процесі професійного педагогічного спілкування. Ужгород: Патент, 2008. 195 с.
- 21.Соціальна педагогіка: курс лекцій/ під ред. М. А. Галагузової. – 2000. 416 с.
- 22.Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січня 2020 року № 463- IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
- 23.Лист Міністерства освіти і науки «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році», додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 02.08.2022 № 1/8794-22
- 24.Психологічна служба в системі освіти: Курс лекцій. / Укладач: І.С. Загурська. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2015. 166 с.

25. Вайнола Р. Х. Технології соціально-педагогічної роботи : курс лекцій для студентів спеціальності 6.010105 «Соціальна педагогіка» / КМПУ імені Б. Д. Грінченка. Київ, 2008. 152 с.
26. Водяна О. В. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2016. 20 с.
27. Безсонова О. «Створюємо сприятливий психологічний мікроклімат у колективі: тренінг для вихователів». *Вихователь-методист дошкільного закладу*. №12. 2017. С.16-21.
28. Бойко І. І. Професійна компетентність керівника закладу освіти як складова його професійної культури. *Педагогічний дискурс*. 2008. № 5. С. 8 – 14.
29. Вайнола Р. Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: *монографія* / за ред. С. О. Сисоєвої. Запоріжжя: Хортиц. навч.- реабілітац. багатопроф. центр, 2008. 460 с.
30. Васильєва М. П., Романова І. А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 3. С. 187-190.
31. Дениско О. Переваги та перспективи впровадження змішаного навчання у практику закладів вищої освіти в умовах пандемії. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. №4. С. 490–492.
32. Дороніна М. С., Лугова В. М., Серіков Д. О., Доронін С. А. Розвиток управлінської компетентності керівників підприємств : монографія. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2019. 182 с.
33. Зубрицький І. Професійна підготовка соціального педагога до профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками. *Молодь і ринок*, 2012. № 5(88). С.111-114.
34. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : *посібник* / за наук. ред. проф. М. П. Лещенко. К., 2017. 192 с.

35. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
36. Концептуально-технологічна модель підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери [монографія] / авт. кол. Т. Василюк, І. Лисоконь, І. Размолодчикова, І. Шимко; упор. І. Лисоконь. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. 169 с.
37. Костіна В.В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до соціального виховання вразливих контингентів в умовах професійно-прямованого освітнього простору. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 20 листопада 2020 р.* / за ред. М.П. Васильєвої. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2020. С. 14 – 15.
38. Красілова Ю. Роль соціального педагога у процесі ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. *Перспективи розвитку соціальної педагогіки в Україні: Матеріали Круглого столу (24 травня 2018 року, Київ)* / за ред. О. В. Чуйко. – Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. С. 41 – 45.
39. Мармаза О. І. Менеджмент освітньої організації. / за ред. О.І. Мармази. Х.: ТОВ «Щедра садиба», 2017. 126 с.
40. Мартиненко С. М. Оновлення управлінських функцій керівника сучасного навчального закладу в умовах реформування національної системи освіти. *Управління школою.* №5. 2012. С. 8-9.
41. Маслова В. Синдром «Професійного вигорання» як результат хронічного стресу. *Фізичне виховання в школах України.* 2017. № 10. С. 34–39
42. Методичні аспекти технологічної освіти учнівської молоді. *Наукові записки. Серія: Педагогіка.* 2016. № 2. С. 4-5.
43. Міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі освіти як важливий фактор конкурентоспроможності української освітньої системи. *Наукові записки. Історичні науки.* 2013. Вип. 21. С. 149–155.

44. Мірошниченко О.А. Профілактика синдрому «професійного вигорання» у працюючих в екстремальних умовах: Навчально-методичний посібник. Житомир : Видво ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 156 с.
45. Морська Л.І. Методична система підготовки майбутнього вчителя іноземних мов до використання інформаційних технологій у навчанні учнів. Монографія. Тернопіль ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007, 243 с.
46. Москаленко В. В. Соціалізація особистості : монографія / В. Москаленко. К.: Фенікс, 2013. 540 с.
47. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. Київ, Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с.
48. Основні особливості підліткового віку. Український фонд «Благополуччя дітей». URL: <https://rescentre.org.ua/poperedzhennia-zhorstokohopovodzhennia-z-ditmy/pidlitkovyi-vik>
49. Отич О.М. Розвиток творчої індивідуальності студентів професійно-педагогічних навчальних закладів засобами мистецтва: монографія / О.М. Отич; за наук. ред. І.А. Зязюна. Чернівці: Зелена Буковина, 2011. 248 с.
50. Панок В. Г. Становлення психологічної служби системи освіти в контексті суспільних трансформацій в Україні. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія.* - 2018. - Вип. 58. - С. 8-24
51. Панфілов Ю., Фурманець Б. Компетентнісний підхід в освіті: досвід, проблеми, перспективи. *Теорія і практика управління соціальними системами.* № 3. 2017. С. 55 – 67.
52. Позняк О. Генеза поняття «інклюзивне освітнє середовище». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2021, № 9 (113). С. 293 – 308.
53. Про затвердження примірних положень про службу у справах дітей : наказ Міністерства соціальної політики України від 16.09.2021 р. № 518. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1383-21#Text>

54. Психологічна служба : Підруч. / [В.Г.Панок (наук. ред.), А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін.]. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.
55. Робак В. Система підготовки соціальних працівників у деяких зарубіжних країнах. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер. : Психолого-педагогічні науки, 2013. № 2. С. 206–210.
56. Родигіна І. В. Інноваційний потенціал компетентнісного підходу в освіті. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 423-426. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_5_98
57. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як ресурс інноваційного розвитку шкільної освіти. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Вип. 33. 2015. С. 161–167.
58. Чубук Р. В. Соціальна педагогіка : [навчальний посібник] / Р. В. Чубук – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 348 с.
59. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 248 с. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 248 с.
60. Deppeler, J., Loreman, T., & Sharma, U. (2005). Reconceptualising specialist support services in inclusive classrooms. *Australasian Journal of Special Education*, 29(2), 117-127.
61. Barnes, M. K. 1999. Strategies for collaboration: A collaborative teaching partnership for an inclusion classroom. (Барнз, М.К. Стратегії співпраці: Партнерство і співпраця у навчанні для інклюзивного класу) *Reading and Writing Quarterly* 15(3): 233-38.